

ÁLDOZATOK, EMLÉKEZET, JÓVÁTÉTEL A MAGYARORSZÁGI HOLOKAUSZTKUTATÁS ÚJ IRÁNYAI

BEVEZETŐ

A *Kommentár* folyóirat hasábjain 2008-ban vita folyt arról,¹ hogy a magyar holokausztkutatás 1989 után integrálódott-e a nemzetközi diskurzusba, vagy sem. Egy fontos kérdés hiányzott a vitából: 1989 után a fogalmak, a nyelv és a koncepciók a leomló vasfüggöny nyugati oldaláról érkeztek a korábbi vérszegevény, főleg dokumentáló holokausztkutatásba – egy másik kontextusból – a kommunizmust túlélő és megélt zsidóság tapasztalatainak leírására. Ez addig nem jelentett ugyanis problémát, míg a témában valójában csak tárgyyszerű tényfeltárás folyt: ki, mikor, hol és mit csinált. De abban a pillanatban megváltozott a helyzet, amikor a kutatók ezeknek a tényeknek a magyarázatára kívántak választ adni, felszínre hozva ezzel a hazai holokausztkutatással kapcsolatos ellentmondásokat.

Erre az értelmezési konfliktusra 1989 után került sor. A szovjet táborból kiszabadulás kettős harcot jelentett a demokráciáért és a nemzeti függetlenségért. Ebben a kontextusban a nemzetközpontú történelemszemlélet, amely a rendszerváltás utáni új nacionalizmusoknak is szerves alkotórésze volt, teljesen legitim jelenség volt, és egyben fontos legitimációs eszköze az új kormányzatoknak. Ebben a diskurzusban a második világháborúban kétes szerepet betöltő államok áldozati szerepben jelentek meg mint a náci (német), majd a kommunista (szovjet) megszállás áldozatai. A kialakult „áldozatiság versenyben” a holokauszt súlya, jelentősége relativizálódott és az érte való felelősség külső (nem nemzeti) szereplőkre tevődött át. Ennek a diskurzusnak a kialakításában több országban – Lengyelországban, a balti államokban, Szlovákiában és Magyarországon is – fontos szerep jutott szakmai szereplőknek (kutatócsoportoknak, újonnan létrejött intézeteknek, kiállítóhelyeknek), amelyek aztán előnyös pozícióból indultak versenybe a kutatástámogatás állami forrásaiért, hiszen az emlékezetpolitikai versenyben volt kereslet mondanivalójuk iránt. Ennek az értelmezési harcnak aztán hatása lesz a magyarországi holokausztrecepcióra is.²

¹ *Gyáni Gábor*: Helyünk a holokauszt történetírásában. *Kommentár* 3. (2008) 3. sz. 13–23. A válaszok: *Karsai László*: A Magyar holokauszt-történetírásról. *Kommentár* 3. (2008) 6. sz. 91–105., viszontválasz *Gyáni Gábor*: Egy magyar holokauszttörténész portréjához. Uo. 105–113. Lásd még ehhez *Frojmovics Kinga*: Helyünk a holokauszt történetírásában a jeruzsálemi Yad Vashemből nézve. Uo. 113–117. A holokauszt társadalmi nemek szerinti elemzése kívül áll a fősodor kutatásán, ezért nem meglepő, hogy egyik megszólaló sem említette, hogy ezen a területen az utóbbi időben előrelépés történt. Lásd *Women and Holocaust: New Perspectives and Challenges*. Eds. Andrea Pető – Louise Hecht – Karolina Krauska. Warszawa 2015. és Bp. 2017.

² *Andrea Pető*: The Lost and Found Library: Paradigm Change in the Memory of the Holocaust in Hungary, *Mémoires en jeu/Memories at stake* (megjelenés alatt) és *András Kovács*: Two Sides of the Coin: Clean Break and Usable History. The Case of Hungary. In: *Justice and Memory: Confronting*

A jelenleg is folyó magyar emlékezetpolitikai harcok azonban e két tendencia miatt távolodnak a konszenzuson alapuló emlékezetpolitikától.

A magyar holokausztkutatás alacsony fokú intézményesülését felismerve Gyáni Gáborral, Jeges Edittel és Szécsényi Andrással együtt fontosnak éreztük, hogy a CEU és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont együttműködésében megszervezzük *A magyar holokauszt: áldozatiság és emlékezet* című konferenciát Budapesten, 2017. december 18-án. Az ott elhangzott előadásokból válogattuk ki az e számban közlésre kerülő öt tanulmányt. A konferenciaelőadók és az itt megjelenő publikációk kiválasztásánál az volt a legfőbb szempont, hogy azoknak a fiatal kutatóknak a munkáit mutassuk be, akik az alig létező magyar holokauszt-kutatási infrastruktúra ellenére módszertanilag érdekes és levéltári kutatásokon alapuló munkát végeznek.

Az itt közölt tanulmányok két szempontból jelentenek újdonságot. Először is: a túlélők *egodokumentumait* vizsgálják, és ezzel szakítanak a főként az *elkövetői dokumentumokat* felhasználó magyar kutatási iránnyal. Csapody Tamás a bori munkaszolgálat emlékezetét a bori naplók révén, Huhák Heléna a bergen-belseni koncentrációs táborét egykorú, túlélői beszámolók révén vizsgálja, Szécsényi András pedig a Hillersleben melletti hontalan táborba került, 1945 áprilisától szeptemberéig ott tartózkodó, korábban Magyarországról deportált zsidók történetéről és emlékezetéről ad képet túlélői naplók, feljegyzések, levelek megszólaltatásával. Az összeállítás másik újdonsága, hogy a kutatók munkájukkal igyekeznek behozni azt a lemaradást, amely a magyar holokauszt történetírását eddig jellemezte: a vizsgált témákat ugyanis máshol már évtizedekkel korábban feldolgozták. Ilyen Ádám István Pál tanulmánya a házmesterekről, illetve Klacsmann Borbála írása az Elhagyott Javak Kormánybiztossága és a magyar zsidók kapcsolatáról 1945 és 1948 között. A koncentrációs táborok és hontalan táborok magyar szempontú, rendszeres elemzése sem történt még meg ez ideig, Huhák, illetve Szécsényi dolgozata erre is kísérletet tesz. Reméljük, hogy az itt közölt tanulmányokkal a holokauszt-kutatók új generációja sikerrel veszi a tudományos élet számtalan buktatóját a jövőben.

Pető Andrea